

Den kreative krise

Jens Skou Olsen – komponist, kontrabassist, Ph.d. og docent Rytmaskonservatorium i København

Vores kultur synes ramt af en omfattende kreativ krise, som kræver ekspertbistand og målrettet handling – men er det tilfældet? Eller har vi blot glemt, hvordan kreativitet og skaberværk opstår, næres og folder sig ud? Denne artikel diskuterer kreativitetens væresteder og undersøger, hvorvidt kreativitet grundlæggende er et individuelt, dispositionelt projekt eller et socialt projekt. Vores kulturers stærke fokusering på at udfolde en streng nytteetik på alle levende væsener diskuteres og artiklen foreslår et nytteetisk landkort, som vi kan navigere efter. Endelig tegnes skitsen til et svævedygtigt udviklingslandskab med plads til såvel det egennyttige, det almennyttige og det unyttige.

”...Art and nature, art in nature, share a common structure: that of excessive and useless production – production for its own sake, production for the sake of profusion and differentiation. Art takes what it needs – the excess of colors, forms materials – from the earth to produce its own excesses, sensations with a life of their own...” (Elizabeth Grosz)

Den kreative krise

Det er fra mange sider blevet hævdet, at vi på såvel det økonomiske, kulturelle som på det personlige plan er i en kreativ krise. Meget taler for, at vi for alvor er blevet usikre på den kreativitet, som Aristoteles ellers forklarer os burde give sig selv i glæde, henrykkelse og fryd over de sanser, der lærer os om verden (Aristoteles 204, 4). Vi tør derfor ikke kaste os ud i det på egen hånd og ønsker i stedet ny ekspertviden, der kan fortælle os om os selv. Ny viden, som kan skabe klarhed og hjælpe os ud af kniben. Ole Fogh Kirkeby spiller her for os på disse mørke strenge:

”...Ingen krise er rent politikerskabt, men en debil politik har været med til at gøre krisen langt voldsommere herhjemme og i udlandet. Det er den politiske økonomis indsigt, at krige og kriser renser kapitalismen, men det kan kun ske, hvis der står en ny basis-teknologi til rådighed, der kan drive det nye opsving. Damp, dynamoer, diesel, atomkraft, og chips, men endnu ikke, og måske aldrig, nano-teknologi og vindkraft. Drivkraftteknologier, produktionsteknologier og informations- og transport teknologier trak kapitalismen op af krisen. Problemet er, at der ikke er nogen ny teknologi på nogen af områderne lige nu. På yderbanen trækker østens mægtige nationer op. Om tyve år er Danmark en blanding af Legoland og Frilandsmuseet. Der må undervises i kinesisk, indisk og japansk fra i morgen i skolerne. Ellers får vi ingen drikkepenge.” (Kirkeby 2009, 11)

Med andre ord: vi er ramt af en national, landsdækkende, statsfinansieret kreativ skriveblokering. Hvis ikke det var så vittigt skrevet af Kirkeby var det lige til at græde over. Nu oplever jeg citatet danse for min indre nethinde og jeg kan ikke lade være med at smile let og klukle for mig selv. Hvilket nok ikke er det værste, der kan ske i den situation, vi står i. Løbet er ifølge Kirkeby snart kørt. Han præsenterer ovennævnte citat i en artikel, som han har kaldt 'En nation med hvide handsker', hvilket er en reference til den britiske forfatter J. Rudyard Kipling. Kipling beskrev i 1900 en britisk overklasse, der tvang inderne til at lave jernbaner og servere afternoon tea iført hvide handsker for de britiske herremænd. Kirkeby postulerer et negativ – i dag er det os, de tidligere herremænd i vesten, der må tage de hvide handsker på og servere afternoon tea, når kineserne, inderne og japanerne om ikke så længe kommer stormende med nytænkningen, de kreative tårbrud og den radikale innovation. Vestens basale fejltagelse, denne misledelse af de kreative naturressourcer er ifølge Kirkeby i fuld gang med at føre os væk fra os selv. Og paradoksal nok risikerer vi i vores ønske om at styrke skaberværk og kreativitet ved hjælp af managementstyret, evaluérbar forskning i denne forjættede kreativitet at kvæle netop den kilde, hvorfra skaberværk og kreativitet flyder. Vi sår uden at ville det tidsler på vores egen fodsti.

Der synes at være et behov for en genopdagelse af skaberværkets og kreativitetens hemmelige rum. Der synes at være behov for en genindsættelse af den Aristoteleske glæde, henrykkelse og fryd som kreativitetens helhedsbaserede kompas, sekstant og ror i navigationen af denne vores allesammens svimlende, stormomsuste sejlads fra vugge til grav.

Skaben eller medskaben

Hvem er det, der skaber, når jeg skaber – hvem er den kreative, hvem er det jeg, der skaber? Set udefra er der ikke tvivl. Jeg er den, der har skabt værket, jeg ejer rettighederne og kan se frem til den årlige check. Men set indefra er det måske en anden sag. Måske er den unikke ide, det smukke tema kommet til mig i en drøm. Jeg er måske ligefrem snublet over værket i en skraldespand eller har ved et tilfælde overhørt et brudstykke af en radioudsendelse på vej hjem og er pludselig helt ufortjent blevet gjort ansvarlig som den skabende kunstner. Eller måske er vi seks musikere, der i fællesskab har strikket et kunstværk sammen uden at nogen af os på noget tidspunkt har kunnet påstå at have haft blot antydningen af en fod på den kreative kobling, speeder og bremse. Er min helt egen unikke, velstimulerede, kunstnerisk ansvarlige skaberpersonlighed blot en illusion?

Hvis Aristoteles har ret, hvis vi fra naturens hånd er begavet med evnen til kreativitet og skaberværk, så er billedet af den ensomme, unikke *Createur*, der ved en utrolig, kosmisk kortslutning er sat på en kold planet i et mildest talt ugæstfrit univers ikke et retvisende billede. Vi har ikke svært ved at se det levende træ som noget, der uløseligt danser med og er forbundet til den verden, det er groet ud af; med sollys, jord, rødder, næring og vand. Prøv at isolere træet fra sin verden og du står tilbage med et dødt træ. Vi mennesker skyder ikke rødder i fysisk forstand og vi kan derfor glemme, at også vi dør, når vi rives ud af vores miljø eller isoleres fra vores verden. Institutionernes ledelser ser *systemisk* på mennesket – og vi risikerer at reducere

hinanden til en række *funktioner*, som i mekanisk forstand kan flyttes, rettes til, skrues op og ned efter magthavernes forgodtbefindende.

Vi kan føle os låst fast i billedet af os selv som en sjæl spærret inde i en krop. Naturen må godt få kroppen, blot sjælen forbliver vores eget domæne – og vi kan se os selv som en galaktisk gæst, der er strandet på planeten Jorden uden gyldigt adgangskort. Vi har fornemmelsen af, at vi ikke blot kan leve, men at vi skal overleve i en stædig kamp med og især mod naturkræfterne. Det er naturen eller os, og vi må hellere se at få kreativiteten til at flyde inden den natur, vi ser som vores fjende sætter næste angreb ind. Hvad er et træ lavet af? Er det lavet af træ? Nej, vi kan se, at der er noget galt. Træet er træ, det 'træer' på samme måde som solen soler os. Jeg vil gerne med denne artikel afprøve et alternativ. Jeg vil undersøge ideen om det skabende menneske som et medskabende menneske. Kreativitet er ikke blot en mulighed, et valg, et talent eller en kompetence – kreativitet er ikke noget, vi kan på egen hånd eller er lavet af hver især. Vi er sammen i en tilstand af kreativitet. Der er altid en dans, en dialog, der er altid den anden at danse med både forstået som den anden udenfor os selv eller den anden inden i os selv. Kreativitet er en dans, en svingning, en tone slået an på en streng spændt ud mellem to. Kreativitet er et kontinuum, en rejse, en livgivende spænding mellem en nordpol og en sydpol, der på én og samme gang er så vidt forskellige og dog så uløseligt uadskillelige. Kreativitet er en relation, en evig samtale. En samtale, som først og fremmest føres for sin egen skyld.

Det komposterende maleri og den levende tromme

Vores kultur hylder det nye – eller fremskridtet, som vi kalder det. Det er interessant, at vi er så fokuserede på det nye som værdifuldt i sig selv, når vi mennesker som skabning betragtet stadigvæk bærer rundt på de samme to arme, ben og ører på en planet, hvor skyerne og solnedgangene gør omtrent, som de plejer. De nye plasmaskærme, de seneste versioner af de smarteste mobiltelefoner, de poseløse støvsugere og min seneste samtidskunstneriske CD er jo fascinerende nyskabelser; men disse opfindelser er vel ikke i bund og grund noget, der kan udkonkurrere duften af et koldt glas vand, når jeg er rigtig tørstig eller et køligt vindpust gennem mit hår på en sommerdag, hvor jeg er ved at koge over. De er i hvert fald ikke nye. De er gamle dufte og velkendte vindpust. Hvad vil det sige, at noget er nyt? Og kan dette nye have flere ansigter, indtage flere tilstandsformer? Kan noget gammelt, der bliver gentaget transformere sig til noget nyt?

På væggen i min stue hænger et stort maleri. Det er et nonfigurativt, diffust landskab holdt i mørke, grønne og grå-blå toner med enkelte stænk gult og hvidt, der lyser op hist og her. Maleriet har hængt dér i mange år og har ikke været nyt meget, meget længe. Jeg har gået frem og tilbage gennem min stue i mange år. Jeg har drukket kaffe, læst, sovet, diskuteret, danset og spillet kontrabas sammen med det billede. Jeg lægger ikke altid mærke til det, men en gang imellem stopper jeg op et øjeblik og bliver ganske overrasket over, at det billede stadig hænger dér; som et udråbstegn sat ind mellem mig og den bare, hvide væg. De samme øjne kigger på det samme maleri efter mange års samliv. Og så alligevel ikke. Maleriet er ikke det samme maleri, som jeg i sin tid hængte op på min væg. Det har hængt og komposteret, mens jeg har levet mit liv sammen med

det. Maleriet har skiftet tilstandsform i rejsen fra den tid, de miljøer og de forståelsesrammer, som det engang var en del af. Maleriet er ikke et maleri i sig selv, maleriet er en perlerække af relationer med verden og med mig. Maleriet er godt nok ikke nyt, *men det er levende*.

”...Kunst er artefakter, som i en vis forstand muterer og bliver til plamager. De bliver til rydninger, der, hvis de får lov til at stå et stykke tid begynder at spire. Der går råd i dem og så transformeres de til noget egentlig organisk, noget levende.

Kunstværkerne bliver til miljøer, og har dermed mulighed for at integrere sig i verden i den fjerde dimension – tiden. Vi må fastholde det processuelle, idet værket for det første aldrig er afsluttet og også for det andet bliver tænkt i dialog med sig selv.

Kunstværket er i en evig bevægelse frem og tilbage inde i sig selv og uden om sig selv. (Kirkeby 2007)

Med min ide om det medskabende menneske følger også ideen om det meningskabende menneske. Og her er begrebet nyhed (Novelty) og værdi (Value) blot to af mange værdier. Hengivenhed, taknemmelighed, næstekærlighed, generøsitet, mening, ansvar, medfølelse, genkendelse, gentagelse og forventning er andre værdier, som er vigtige for mennesket og dermed afgørende for kreativiteten. Koncertens første slag på en gammel tromme er måske et nyt slag den pågældende aften, men det har måske ingen mening; dette første slag er måske et spørgsmål, der blot undrer sig over sig selv. Det næste slag på trommen giver det første slag et tiltrængt svar på tiltale, og det tredje slag fortæller om relationen mellem de første to slag. Det fjerde, femte, sjette og de næste mange slag fortæller, at en rejse nu er påbegyndt. Der er kommet en puls til verden, en strømmende gentagelse af små nyskabelser i form af trommeslag, der igen og igen hver for sig, én for én fortæller verden, at trommen er blevet levende. Pulsen går i kroppen på os, og vi føler os levende. Er det nyt eller gammelt – eller er det bare ikke så vigtigt?

Det har værdi for os, fordi det giver mening for os om vi så kan forstå det eller ej; det er heller ikke så vigtigt. Og hvis vi ikke kunne se meningen før, er det med andre ord en ny mening, vi nu kan se. Nyheden, det nye er dermed ikke maleriet på væggen eller slaget på trommen, men en ny følelse af mening i os om noget allerede kendt, som det enten ikke er lykkedes os at indse før nu eller som ryster os i et pludseligt gensyn. En overraskelse over det komposterende maleri på væggen, der vibrerer af liv. En livgivende, ny mening skabt af nogle allerede gamle slag på en levende tromme. Det komposterende maleri og den levende tromme.

Tilfældigheder og unytte

Det begyndte med en velmenende, økologisk handling i januar 2009. Præsidenten for Danmarks Naturfredningsforening, Ella Maria Bisschop-Larsen skrev en kronik i Politiken med titlen 'Økologi skal redde Danmarks natur', hvor hun angreb den siddende regerings miljøpolitik. Ifølge Bisschop-Larsen trues den danske natur på sin eksistens, og den eneste vej frem er en omlægning fra konventionelt landbrug til økologisk landbrug i løbet af en 20-25 års periode. Hun fortsætter:

"...Ved at gøre Danmark økologisk vil der med et slag blive skabt langt bedre vilkår for naturen i det åbne land, biodiversiteten vil stige med 30 procent og drikkevandet sikres mod forurening af sprøjtegifte. Der vil med andre ord være balance mellem natur, miljø, klima, landbrug og landskab. Det behøver ikke være i strid med formuleringen i regeringens grønne vækst strategi. For vækst behøver ikke være volumen, men kan også være vækst i bæredygtighed og kvalitet. Det kan staten være med til at kickstarte ved i stor stil at gå foran med det økologiske forbrug, og så i øvrigt sikre, at det altid kan betale sig for forbrugeren at købe de varer, der gavner natur, miljø og klima mest..." (Bisschop-Larsen 2009: 2)

'Det kan man vel ikke være uenig i', tænkte jeg. Grøn vækst klinger godt, og vi ser fredelige og sunde frilandskøer for vores indre blik med kornblomster, der vejer i skovengen til lyden af bølgenes kærtegn mod stranden. Økologi er godt, for det er en varsom måde at dyrke landbrug på. Jeg var glad. Men det var seniorforsker Rasmus Ejrnæs fra afdeling for vildtbiologi og biodiversitet ved Aarhus Universitet ikke. Han blev vred i stedet for. Og satte sig ned og fór i blækket:

"...Samfundets optagethed af nytte afspejles i vore dages kultiverede danske landskab. Kornmarkerne udtrykker vores snævre forståelse af evolution - her fremviser de største og bedste hvedeplanter deres svulmende aks, forædlet ved mange års udvælgelse af de bedste. Ved siden af løber åen, og den har vi formgivet efter samme princip om ensidig nytte - åen skal nemlig lede drænvandet hurtigst muligt væk fra hvedemarken, så der kan dyrkes hvede helt ned til vandkanten. De blomsterrige enge med deres summende liv af insekter og den mæandrerende å er i stor stil forsvundet med al deres spontane og nytteløse mangfoldighed. Samfundet har åbenlyst vanskeligt ved at prioritere det unyttige. Dette gælder ikke kun den vilde natur, men også menneskets natur. Leg og fantasi i børneårene erstattes i stigende grad af tests og elevplaner. Sært er det, at børn og unge skal blive tidligere voksne og nyttige, når man samtidig kan observere, at et menneskeliv varer stadig længere! Jeg ser de samme tegn i forskningsverdenen, hvor nytteværdi nærmest er blevet en forudsætning for at få forskningsmidler..." (Ejrnæs 2009: 2)

Hvad er det, der er på spil her? Jeg forstod pludselig, at Ejrnæs præsenterede en meget vigtig pointe – ikke bare for den danske natur men også for menneskets muligheder for at kunne udfolde sin skaberkraft og kreativitet. Det handler om tilfældigheder, overraskelser, spontanitet, mangfoldighed og om nyttetænkning. Ejrnæs angriber samfundets insisteren på nytteværdi, idet natur i Ejrnæs' optik ikke er analogt med en økologisk friseret natur med udvalgte, indhegnede og kontrollerede 'vilde' reservater. Naturen er i stedet selvbestaltede, nytteløse vandhuller, gammelt eller nyt ukrudt, døde træer, moser, lav og mos beboet af svampe, biller og flagermus (Ejrnæs 2009: 1). Hans pointe er, at det er katastrofalt at udfolde en nytteetik på mennesker og natur. Tilfældigheder, spontanitet og nyttesløshed har skabt os og den natur, vi er så afhængige af. Vi mennesker er her stadig, men der er desværre ikke så meget tilbage af naturen, som der har været.

Skaberværk og kreativitet kan på samme måde siges at være påvirket af nyttetænkning. Den videnskab, der om nogen kan være i stand til at erkende vores livsbetingelser og forudsætninger for trivsel er synes selv ramt af nyttetænkning og må kæmpe for sin frihed og overlevelse. De skoler og institutioner, der skulle sikre, at dét at skabe og vedligeholde hemmelige kreative vandhuller blev en central kompetence føler sig i stedet tyngt af management. Ejrnæs fortæller om tre forskellige slags 'nytte'. Først er der egennytte, som handler om at dyrke jorden og påvirke naturen til nytte for sig selv. Derefter er der almennytte, som handler om at dyrke jorden og påvirke naturen til nytte for en gruppe, et samfund eller en kultur. Til slut er der unytte, som handler om at undlade overhovedet at tænke og handle til nytte. Hvis vi overfører Ejrnæs' ide til kreativitet som et slags landskab kan vi nu tale om tre kreativetslandskaber:

Kreativ egennytte

Kreativ egennytte er den nytte, som kreative tanker og værker har for hver enkelt menneske eller gruppering i samfundet eller kulturen uanset om samfundet eller kulturen finder nytte i disse kreative tanker og værker.

Kreativ almennytte

Kreativ almennytte er den nytte, som kreative tanker og værker har for vore sociale fællesskaber også selvom enkeltpersoner eller grupper ikke kan se nytten i det.

Kreativ unytte

Til sidst er der kreativ unytte, kreativitet, som ingen nytte har. Denne unyttige kreativitet er ikke god for noget. Den er heller ikke skidt for noget – den er bare. Ideen er netop, at vi ikke skal forsøge at få noget ud af den. Vi skal lade den gro i fred.

At vente og lytte

For såvel kreativ egennytte som kreativ unytte gælder det, at de måske kan vise sig at forsyne den kreative almennytte med nye skud og næring – måske! – pointen er, at vi ikke gennem strategier kan sikre, at det sker. Vi kan stille et mulighedsrum til rådighed og vente og se.

Det virker meget meningsfuldt. Og måske ligger der i dette kontinuum fra kreativ egennytte til kreativ unytte en skitse til et pædagogisk bæredygtigt udviklingslandskab, hvor vi i børnehaverne, på skolerne, konservatorierne og universiteterne kunne etablere kreative, hemmelige rum, som fik lov til at passe sig selv. Vi kunne skabe plads til såvel det egennyttige, det almennyttige og det unyttige. Og så måske på den måde lade os overraske lidt oftere. Det handler også om at lade sig overraske. At opleve, at der sker noget uventet; noget vi ikke havde regnet med. Tilfældigheder med andre ord. Men det virker ikke, hvis vi forsøger at planlægge og skemalægge tilfældighederne – disse tilfældigheder er glædest, hvis de kan forstyrre os midt i gennemførelsen af vore fine planer og veltilrettelagte projekter. Så vi kan se på det som en gemmeleg. Hvis vi kniber øjnene lidt

sammen, lægger nogle fine, nyskabende og værdifulde planer og går i kødet på dem, så dukker tilfældighederne forhåbentlig op og forstyrrer os. Eller endnu bedre, vi kunne sætte os og vente på, at vi får øje det nye. Eller måske allerbedst, vi kunne forsøge noget og så lade os overraske. Så kunne kreativiteten, kunsten, tilfældighederne og overraskelserne melde sig, når de havde lyst på den måde de havde lyst! Den danske digter Søren Ulrik Thomsen fortæller her om sin kreative, skabende virksomhed:

”...Jeg gør ikke noget for at blive inspireret. Jeg fisker ikke efter digtene, jeg vil hellere gøre mig selv til en sø og så vente på, at digtene stiger op i mig. Jeg løber ikke efter digtene, de må komme til mig. Så skal jeg nok skrive dem. (...) Det er mere vigtigt at kunne lytte end at kunne skrive. At kunne lytte til sproget. Jeg synes tit, at man kan se på et digt, der måske ikke er så godt, at det er for skrevet. Det er meget mere skrevet end det er lyttet frem...” (Thomsen 1980)

Der er noget smukt i dét at vente på noget. At vente og lytte. Vi har i vores kultur nok svært ved ligefrem at se det som en kvalitet; vi vil i stedet hen til det, have fat i det, få det overstået og komme videre. Vi vil hellere have mikrofonen og tale os ind på os selv og hinanden, end vi vil lytte. Men dét at vente på noget og lytte til noget er også at lade dette noget være i fred, være sig selv af sig selv. Det er også at undlade at gå det i møde, det er at invitere dette noget til at komme én i møde i stedet for.

Jeg kan huske, at jeg tit som barn sad og ventede og lyttede, når jeg var alene hjemme. Nogle gange fandt jeg loftsnøglen frem og listede op på loftet, lukkede døren bag mig og satte mig til at vente og lytte på loftstrappen i det støvede halvmørke. Det var ikke en plan eller et projekt for mig, jeg kedede mig bare. Og dét at gå op på loftet var noget, man kunne gøre, når man kedede sig. Det kunne jo være at der skete noget. Det gjorde der aldrig. Men der var jo heldigvis aldrig stille op i hovedet på mig ret mange sekunder ad gangen; og snart begyndte tanker, ideer, indre billeder, filmsekvenser og lyde at søge sammen i små, selvbestaltede projektgrupper, der gerne ville vise mig resultaterne af deres kreativitet. Det har den engelse filosof og sociolog Theodore Zeldin beskrevet meget smukt i sin bog *Conversation: how Talk can change Your Life* fra 2003. Han fortæller:

”...I see thinking as bringing ideas together, as ideas flirting with each other, learning to dance and embrace ... Ideas are constantly swimming around the brain, searching like sperm for the egg they can unite with to produce a new idea. The brain is full of lonely ideas, begging you to make some sense of them ... The lively brain picks and chooses and creates new works of art out of ideas...” (Zeldin 2003: 56)

Kaos, uorden og dekonstruktion!

I 1998 sad en halvfjerdsårig, pensioneret tysk kybernetiker ved navn Niklas Luhmann i den tyske by Bielefeld og arbejdede på en bog om samfundets uddannelsessystem. I hans analyse fremstod uddannelsessystemet som alt andet end en levende, empatisk og fremsynet dannelsesoase for de

kommende generationer. Tværtimod viste hans analyser ham et kriseram, forvirret og rodløst uddannelsessystem, der ensretter, manipulerer, normaliserer og trivialisere. Midt i et afsnit om uddannelsessystemets bestræbelser på at sikre elevernes fuldkomne mangel på evne til at byde på uforudsigelighed, overraskelser eller vanskeligheder – midt i arbejdet (forestiller jeg mig) smed han for et kort øjeblik pennen og de tørre analyser fra sig og gav sig til at drømme:

”...Herudfra kunne man være fristet til at lave et alternativt udkast om uddannelse til upålidelighed, til overraskende kreativitet, til produktion af vrøvl, der forråder den mente mening, til ironisk behandling af situationer eller til stadig dekonstruktion af de netop anvendte skemaer. Dette ville ikke bare have en ringe udsigt til at blive realiseret, men ville også modsige samfundets berettigede interesse i forudsigelighed. Faktisk hjælper uddannelsessystemet sig selv...” (Luhmann 2006:81)

Citatet er stærkt, fordi det udstiller vores forforståelse af kreativitet som begreb i kulturens dannelsesprojekt. Tilstande som upålidelighed, overraskelser, vrøvl, ironi og dekonstruktion er netop tilstande, som den samlede kultur forstået som vuggestuer, børnehaver, grundskoler, gymnasier, universiteter og musikkonservatorier – dannelsessystemet som helhed – gør alt for at få nedtonet i vores habitus. Vi efterspørger kreativiteten, men vi afviser samtidig de ’vilde’ sider af denne kreativitet. Fornuften og målrettetheden styrer, man skal skabe ’noget’, tage sig sammen og bygge sig en ’kreativ personlighed’, der er til at forhandle med og styre. Men er disse vilde sider af kreativiteten, denne Luhmannske upålidelighed, vrøvl, ironi og dekonstruktion – er dette så farligt for vores kultur – eller er disse tilstande netop eksempler på noget, der løfter sig op over konformiteten og sprænger forventningen om kulturens og kreativitetens mulighedsrum? Skal skolerne fortsat satse på management, fornuft og forudsigelighed eller er det netop nu på høje tid til at søge nye veje? Vi kunne forsøge at se positivt på denne kreative uorden, vi kunne prøve at udforske mulighedsrummet i de Luhmannske tilstande:

- *Upålidelighed* – evnen til at lade os forvente og give os noget helt andet end dét, vi forventede
- *Overraskelser* – evnen til at vise os, hvad vi kunne have forventet
- *Vrøvl* – evnen til at lade kroppen tale før den tænker, evnen til at give os glæden ved at skulle skabe mening ud af det meningsløse
- *Ironi* – evnen til at drille os og give livets absurditet stemme
- *Dekonstruktion* – evnen til at give os muligheden for nye konstruktioner i nedbrydelsen af det bestående

Det handler ikke blot om at være kreativ eller ej – at gro i en enhver kultur er i sin grund et dannelsesprojekt, og det er relevant at diskutere kreativitetens overlevelsesmuligheder i vores kultur. Er kreativitet noget, der skal læres eller er kreativitet en ild i os alle, som dannelsesprojektet bare desværre slukker i de fleste af os? Uddannelsessystemets historie handler om industrialiseringen af vores dannelseskultur. Fra den lille enhed i familien til stordrift på uddannelsesinstitutionerne; opdelt i alder, årgang og social status med en kvadratmeter til hvert

individ i klasselokalets produktionsenhed – *kulturens dannelsesfarme*. En sammenligning af Pierre Bourdieus og Niklas Luhmanns analyser af uddannelsessystemet viser os, at Luhmann ikke er enig med Bourdieu i analysen af de rå magtstrukturers allestedsnærværende magtmisbrug. F.eks. er Luhmann til forskel fra Bourdieu langt mere positiv i sin analyse af socialisationen i familien:

”...Før det syttende århundrede behandlede man på en helt igennem realistisk måde børn som små opvoksede mennesker, der trængte til hjælp (...) Opdragelse tænkt som hjemlig opdragelse havde en korrektiv funktion knyttet hertil. Opdragerens artikel var forudgivet af naturen. Uddanneren blev formanet om ikke at kræve for meget af børnene men at uddanne dem i overensstemmelse med deres til enhver tid givne evner. Hermed nåede man frem til et uddannelseskoncept, der fulgte det naturligt fremvoksede. Det blev forudsat, at børn og voksne skulle følge de samme normer...” (Luhmann 2006:)

Det er i ovenstående citat spændende at se på de muligheder for unikke fortællinger om dannelse, der opstår – og det i langt højere grad end vi kan se det i vore dages socialisationssystemer. Det kunne givetvis også gå rent galt i ovenstående citat; men sikkert er det, at det var alt andet end gennemsnitligt eller typisk. Luhmann beskriver en dannelse, der drives af ’det naturligt fremvoksede’, af ’realisme’ og et fælles livssyn i synet på børn som ’små mennesker’. Og dermed måske langt mere originalt i den forstand, at opdragers og uddannelsers personlige relation og erfaringsæt var afgørende for socialisationen.

Denne bevægelse fra familiens autonomitet i opdragelsen over mod vore tiders tab af dannelse i de professionelle uddannelsessystemer - denne bevægelse beskriver, som jeg ser det, en bevægelse fra det unikke til det individuelle. Fra at være sin fars søn er vi i stedet én ud af 32 elever i et evigt *double bind* spændt ud mellem gruppen og individet.

”...Når hensigten om at uddanne implicerer hensigten om at uddanne rigtigt har det konsekvenser for det anspændte forhold mellem uddannelse og selektion. Når der er givet standarder for rigtighed er den tilsluttende handling enten rigtig eller ikke rigtig. Dette gælder også, når kriterierne tillader flere muligheder for rigtig handling (...) Med en forskel, som stammer fra Heinz von Foerster, nemlig forskellen mellem trivielle og ikke trivielle maskiner, kan vi derfor også sige, at uddannelse til rigtig viden og rigtig adfærd fører til en trivialisering af eleverne...” (Luhmann 2006:74)

At vokse op i en sådan kultur er i sin grund at *indgå en handel*. Vi må tage det sure med det søde, vente med det sjove til vi har lavet det kedelige og vente med at være kreative *til vi har lært det*. Men vi må, som mange gør det i dag erkende, at resultaterne udebliver. Det er endnu ikke lykkedes os at uddanne de så efterspurgte herskare af kreative mennesker og vi må overveje, om kaos, uorden og dekonstruktion netop er ingredienser, som der savnes i denne bestræbelse. Måske er vi her tæt på kreativitetens energikilde.

Den nyere europæiske ledelsesfilosofi forsøger netop i disse år at adressere et problem, som i stigende grad plager ledelser i offentlige og private organisationer på verdensplan i dag: dét, at være in charge i nutidens organisationer ikke ensbetydende med at være in control – sagt med andre ord er de gamle managementfilosofier, der baserer sig på kontrol og troen på at kunne detailstyre organisationen ved at forudsige fremtidens udvikling i missioner og visioner efterhånden opgivet af de fleste. En af de førende fortalere for denne nye retning er den engelske professor i ledelse Ralph Stacey. Han er professor ved Hertfordshire University i England og direktør for 'Complexity and Management Centre'.

Stacey interesserer sig for, hvordan organisationer udvikler sig, som de gør og han stiller sig som før nævnt kritisk til de sædvanlige ledelsesstrategier. Han ser organisationens krop rumme utallige ikke-bevidste og mere eller mindre autonome subkulturer, som tilsammen i langt højere grad og i en langt dybere, fundamental forstand styrer organisationens liv end topledelsens mission og vision. Hans teorier om sammenhængende, emergente mønstre i fraværet af en ledelsesstrategi er inspireret af bl.a. ikke-liniær dynamik samt et teoriapparat omhandlende 'Complex Adaptive Systems'. Ralph Stacey præsenterer et teoriapparat, der som udgangspunkt opgiver tanken om kontrol og management som styringsredskaber. De i alle livets forhold indbyggede paradokser eller vedvarende polariseringer mellem plan og resultat, lederskab og kontrol, strategi for fremtiden og fremtidens uforudsigelighed kan ikke 'opløses' i en operationel ledelsesstrategi eller systemteori. Dermed er det et centralt led i Staceys ledelsesteori, at der ikke er ligefremme løsninger, der kan genskabe drømmen om kontrol og forudsigelighed. Det er dermed ifølge Stacey ikke muligt at opretholde illusionen om kontrol, forudsigelighed og et strengt nytteetisk syn på kreativiteten. Lad os høre, hvad Ralph Stacey har at sige:

"...[We] propose that the entities of which nature is composed interact locally with each other, in the absence of any blueprint, plan or program, and through that interaction they produce coherent patterns in themselves. There is a further suggestion too – namely, that interaction in nature takes place not primarily in order to survive but as the creative expression of identity..." (Stacey 2000:35)

Stacey siger her, at denne lokale, ikke styrede interaktion primært sker af andre grunde end overlevelse (og dermed nytte, nyhedsgrad, værdi, prestige, placering i feltet, kapitalstrategi m.v.). Stacey taler om det kreative udtryk *som en primær tilstand*. Stiller denne position andre muligheder i udsigt for at uddanne til kreativitet? Kan vi skabe betingelserne for, at kreative, unikke miljøer kan opstå? Jeg mener, at vi har pligt til at undersøge alternative modeller. Først og fremmest handler det ifølge såvel Pierre Bourdieu som Niklas Luhmann om magt. Hvem bestemmer? Enhver institution, virksomhed eller aktivitet har efterhånden fået opbygget sit eget Excellenceværktøj – alle skal kvalitetsudvikle og opstille mål, før virksomheden kan skabe kvalitet.

Kvalitetsudvikling, evaluering, mission, vision, milepæle og funktionsbeskrivelser synes at være blevet institutionernes nye *primæraktivitet* og dermed et afgørende fokuspunkt for ledelsesarbejdet. Vuggestuer, børnehaver, plejehjem og skoler har ikke selv efterspurgt denne udvikling men er derimod af statslige og kommunale magtstrukturer blevet pålagt

ledelsesværktøjer inspireret af strategier, som det private erhvervsliv for en stor del har lagt bag sig. Fra den normative værdibasing i familien over til den individuelt lukkede og selvrefererende basering i skolerne er det stadig et spørgsmål om det er muligt for uddannelsessystemet at skabe betingelserne for, at kreative tøndbrud kan vokse frem.

Tilfældigheder og unytte: at flirte, at synge, danse og at omfavne for omfavnelserens skyld. Kaos, uorden og dekonstruktion: at kunne beherske kaos og usikkerhedens mulighedsrum i modsætning til hele tiden at efterspørge orden og en reduktion af usikkerheden. Når det lykkes for os, så er det noget, vi gør sammen med nogen (i yderste forstand i selskab med os selv), uden at vi kan påstå, at det er specielt nyttigt – det er dejligt, forfærdende, bekosteligt og indbringende på én og samme tid

- og det er alt nok. At opleve uordentlige, ensomme ideer parre sig, dekonstruere vores mest dyrebare forestillinger og høre dem insistere på, at vi skaber andre forestillinger ud af dem... Måske er vi her tæt på et bud på kreativitet, som den er af sig selv.

Referencer og inspiration

Bateson, Gregory (1972): *Mentale Systemers Økologi*. Akademisk Forlag, København.

Bateson, Gregory (1972): *The Logical Categories of Learning and Communication. Fra Steps to an Ecology of Mind*. Jason Aronson.

Bisschop-Larsen, Ella Maria (2009): *Økologi skal redde Danmarks natur*. (Politikens kronik 23. Januar 2009). <http://www.dn.dk/Default.aspx?ID=1339&PID=9&NewsID=529>

Bohm, David (1989): *Interview på Niels Bohr Institutet*. Tor Nørretranders, Danmarks Radio.

Bohm, David (1998): *On Creativity*. Routledge, Taylor & Francis.

Bohm, David (2000): *Science, Order and Creativity*. Bantam Books, New York.

Bourdieu, Pierre & Passeron, Jean-Claude (2000): *Reproduction in Education, Society and Culture*. Sage Publications, London

Csikszentmihalyi, Mihaly (1997): *Creativity – Flow and the Psychology of Discovery and Invention*. HarperPerennial, HarperCollins Publishers.

Csikszentmihalyi, Mihaly (2003): *Good Business – Leadership, Flow and the Making of Meaning*. Hodder & Stoughton.

Deleuze, Gilles (1994): *What is Philosophy?* Columbia University Press New York.

Deleuze, Gilles (2009): *The Intensive Reduction*. Continuum Studies in Continental Philosophy.

- Deleuze, Gilles (2009): *Difference and Repetition*. Continuum Studies in Continental Philosophy.
- Dewey, John (1980): *Art as Experience*. The Berkeley Publishing Group
- Egan, Kieran (2008): *The Future of Education: Reimagining Our Schools from the Ground Up*. Yale University Press New Haven & London.
- Einstein, Albert (1949): *Albert Einstein: Philosopher-scientist*. Evanston, Illinois: Library of Living Philosophers Inc..
- Eiss, Harry (2008): *Insanity and Genius – Masks of Madness and the Mapping of Meaning and Value*. Cambridge Scholars Publishing.
- Ejrnæs, Rasmus (2009): *Den unyttige natur*. www.planteforskning.dk
http://www.planteforskning.dk/nyheder_og_debat/den_unyttige_natur
- Elsner, Jas (1998): *Imperial Rome and Christian triumph : the art of the Roman Empire AD 100-450*. Oxford University Press.
- Engeström, Yrjö (1987): *Learning by Expanding: An Activity - Theoretical Approach to Developmental Research*. Orienta-Konsultit Oy, Helsinki
- English, L. and Gillen, M. (2000): *Addressing the spiritual dimensions of adult learning: What educators can do*. New Directions for Adult and Continuing Education, 83
- Grosz, Elizabeth (2008): *Chaos, Territory, Art – Deleuze and the Framing of the Earth*. Columbia University Press New York
- Jacobsen, Bo (1998): *Eksistensens psykologi*. Hans Reitzels Forlag Jacobsen, Bo (2001): *Hvad er god forskning?* Hans Reitzels Forlag Kahn, Ashley (2002): *A Love Supreme*. Granta Books
- Kirkeby, Ole Fogh (2007): *Skønheden Sker*. Forlaget Samtidslitteratur. Kirkeby, Ole Fogh (2008b): *Protreptik*. Forlaget Samtidslitteratur.
- Kirkeby, Ole Fogh (2009): *En Nation med hvide handsker*. LPF Nyt Om Ledelse 12: 1, 10-11, Copenhagen Business School.
- Kupferberg, Feiwei (1996): *Kreativt kaos i projektarbejdet*. Aalborg Universitetsforlag.
- Kupferberg, Feiwei (2006): *Kreative tider – at nytænke den pædagogiske sociologi*. Hans Reitzels Forlag.

- Luhmann, Niklas (2006): *Samfundets uddannelsessystem*. Hans Reitzels forlag
Madigan, Arthur (2004): *The Metaphysics by Aristotle*. Penguin Classics
- Marchwinski, Alena (2009): *Mødet med Den Anden – Et Motiv I Dansk Kunst*. Museum Tusulanums Forlag, Københavns Universitet.
- Searle, John (1995): *The construction of social reality*. Simon & Schuster, New York.
- Stacey, Ralph (2003): *Complexity and Group Processes – A Radically Social Understanding of Individuals*. Routledge
- Sternberg, Robert J. & Lubart, Todd I. (1995): *Defying the Crowd – Cultivating Creativity in a Culture of Conformity*. The Free Press, New York.
- Tanggaard, Lene (2008): *Kreativitet skal læres! Når talent bliver til innovation*. Aalborg Universitetsforlag.
- Thomsen, Søren Ulrik (1999): *Jeg er levende*. Directed and written by: Jørgen Leth - Photographed by: Dan Holmberg - Music by: Krzysztof Komeda, Randall Meyers - With: Søren Ulrik Thomsen - Produced by: Bech Film Aps
- Wolden-Ræthinge, Anne (2007): *Jeg er her endnu – Per Kirkeby fortæller til Ninka*. Gyldendal Fakta.
- Zeldin, Theodore. (2000): *Conversation – How Talk Can Change Our Lives*. Hidden Spring, New Jersey.
- Zervos, C. (1955): *Conversation with Picasso*. I Ghiselin, Brewster (ed.), *The Creative Process*. Berkeley University of California Press.
- Ziehe, Thomas (1989): *Ambivalenser og Mangfoldighed*. Politisk Revy, København.
Zinkernagel, Peter (1957): *Omverdensproblemet*. G. E. C. Gads Forlag, København.
Zinkernagel, Peter (1988): *Virkelighed*. Munksgaard.
- Zinkernagel, Peter (2001): *Tilvante forestillingers magt - påstand*. Preislers Forlag til Fordel for Genstridige Personer.